

Poul Vendelbo Løvenørn i russisk Tjeneste 1707—1712.

Af

A. TUXEN.

POUL LØVENØRN er ubetinget en af de friskeste og mest tiltalende Skikkelser i dansk Historie i 18. Aarh. Man har altid nærret megen Interesse for denne Mand, der »svingede sig fra en maadelig Stand op til de højeste Æresposter, og det alene ved Duelighed og Troskab mod Kongen og Fædrelandet¹«. Bedemandens Søn, der endte som Elefantridder, Gehejmeraad, General, Krigsminister og Godsejer, er til en vis Grad bleven en Sagnfigur; der ligger noget af Æventyrets Glans over hans Ungdomstid; og alligevel staar han med begge Ben paa Jorden og tilhører fuldt ud Virkeligheden.

De Historikere, der har beskæftiget sig med den første Halvdel af 18. Aarh., har selvfølgelig ikke kunnet komme uden om denne betydelige Personlighed², der udmærkede sig som Officer, som Diplomat og som administrativ Embedsmand; men nogen virkelig Biografi af ham findes ikke. Ganske vist har H. P. Giessing i 1847 udgivet: »Løvenørn,

¹ Suhm: Samlede Værker IV, 319.

² Edv. Holm: Danmark og Norges Historie I—II Kbhvn. 1891 ff.; sammes Afhdlg.: Poul Løvenørn og Konseljet (Smaaskr. tilegn. A. F. Krieger. Kbhvn. 1887); H. L. Møller: Kong Kristian den Sjette og Grev Kristian Ernst af Stolberg Wernigerode Kbhvn. 1889; Generalstaben: Bidrag til den Støre Nordiske Krigs Historie III—VII 1906 ff.

en historisk Fremstilling«, ligesom Chr. H. Brasch i 1873 har udgivet en Levnedbeskrivelse af ham, der fylder 150 Sider i »Gamle Ejere af Bregentved«; men begge disse Arbejder er meget mangelfulde. Giessing besad som Historiker ingen anden Begavelse end Flid og Politimandens Evne til at opspørge Oplysninger¹, som destoværre i det foreliggende Tilfælde under Tiden først er indløbne, efter at Sagen var sluttet; Brasch's videnskabelige Kvalifikationer var betydelig større; men dels stod han paa temmelig bar Bund, og dels var han, medens han var Præst paa Landet, afskaaret fra at foretage dybt gaaende Arkivstudier.

Paa Grundlag af hidtil ubenyttede Kilder, særlig fra Landsarkivet for Jylland, har jeg tidligere skildret to ikke forhen behandlede Perioder af Løvenørns Liv: de Forhold, hvorunder han henlevede sin Barndom, og hans Stiftamtmandstid². Jeg skal nu berigtige og supplere de i de to ovennævnte Værker givne Oplysninger om hans Tjeneste i Rusland. Kildestoffet er udelukkende hentet her i Landet; Undersøgelser i Rusland er f. T. umulige og vilde desuden næppe lønne sig³. Optegnelser om sine første Aar i Rusland har Løvenørn næppe efterladt sig; det fremgaar bl. a. af, at hans Søn, daværende Kommandørkaptajn Fr. Løvenørn, strax efter Faderens Død henvendte sig til dennes gamle Kammerat Oberst Poul Christian Rye, Chef for 2. Oplandske Regiment, med Anmodning om Oplysning om, »hvad Aar deres Sal. Hr. Fader kom til Moscow m. v.«. Løvenørns egen udførlige Korrespondance begynder først i Efteraaret 1710, og i den taler han kun meget lidt om Fortiden. Giessing har af utrykte Kilder til Fremstillingen af Løvenørns første Tjenestear kun til sin

¹ Dsk. Biogr. Lex. VI, 48.

² Personh. Tskr. 7. R. I, 19—29. Aarhus Stifts Aarbøger XIII, 1—60.

³ Gehejmerraad P. Løvenørn har meddelt mig, at baade hans Fader og han selv under deres langvarige Ophold i Rusland forgæves har søgt Oplysninger om deres Stamfader.

Raadighed haft »et os ved Pastor Tetens i Horsens fra Adjunkt Bendz velvilligen tilstillet Manuskript af en I. Kaalund til Estruplund, hvis Beretninger bærer Præget af at være meddelte af den her skildrede Helt selv, hvis Samtidige og, som det synes, intime Ven, Optegneren turde have været¹«. Dette Manuskript har utvivlsomt været en Kopi; men da Værket var trykt, har Giessing, som han oplyser i et Tillæg, »fra Gehejmearkivet« faaet Originalen og Oberst Ryes Svar paa Fr. Løvenørns omtalte Forespørgsel. De ligger i øvrigt begge i de Klevenfeldtske Samlinger i Rigsarkivet i en Pakke: Berømmelige og besynderlige Mænds Liv og Levned², hvor Brasch ikke har opsøgt dem. Manuskriptet er dateret Estruplund ved Randers 22. Juli 1740, underskrevet af Jacob Christopher Kaalund, Justitsraad, Krigs- og Landkommissær, og forsynet med hans Segl. Det er saaledes udført i Løvenørns Dødsaar. Forfatteren var født 17. Novbr. 1684, blev Student fra Nykøbing Falster 1706, tjente i den Store Nordiske Krig som Proviantforvalter, fra 1716 som Regimentskvartermester, blev efter Krigen Kaptajn i Landmilitsen, fik ved dennes Reduktion Ansættelse i Drabantgarden, men blev ved Landmilitsens Genoprettelse Krigs- og Landkommissær i Nørrejylland; han besad Estruplund fra 1723 til sin Død 1744³. Kaalund har utvivlsomt kendt Løvenørn, men han nævnes ikke blandt dennes mange Korrespondenter og omtales ikke i et eneste af hans Privatbreve, saa Bekendtskabet kan ikke have været intimt. Manuskriptet indeholder paa nogle faa Folioark »De Efterretninger, som jeg om Hs. Excel. Sal. Hr. General Løvenørns Meriter og Avancementer haver«; disse gaar fra 1705 til 1740, og, skønt det forekommende Udtryk »om jeg mindes ret« tyder paa, at Forfatteren

¹ Giessing 3.

² Ryes Brev dog kun i en udateret Kopi.

³ Univ. Matr. II, 314; milit. Rgnsk. i RA. N. 103; Oblt. Hirsch Fortegn. over dsk. og nsk. Off. 1648—1814; Trap Danmark 3. Udg. IV, 919.

væsentligt har støttet sig paa Hukommelsen, er Fremstillingen trods Fejlhuskninger og Misforstaaelser i det store og hele temmelig korrekt, og Manuskriptet maa betegnes som en Førstehaandskilde. Af trykte Kilder har Giessing benyttet E. Pontoppidans *Vestigia Danorum extra Daniam*, hvis 3. i 1741 udkomne Bind paa Side 484 ff. bringer en kortfattet Biografi af Løvenørn. Denne er imidlertid langt mindre paalidelig end Kaalunds, skønt Giessing mener, at han »fortæller uden Tvivl efter gode Kilder, da han var Professor ved Universitetet i København, Hofpræst og senere Biskop i Bergen«; han havde ganske vist mange Betingelser for at være et Sandhedsvidne! Endelig har han benyttet den lille Levnedbeskrivelse, der findes i Tycho de Hofmans: *Hist. Efterretn. om velfortjente danske Adelsmænd III*, 211—218; men denne har ingen selvstændig Værdi og er ikke fri for Fejl. Foruden Giessings og de øvrige nævnte trykte Arbejder har Brasch i vidt Omfang, men ikke uden at gøre sig skyldig i mange Misforstaaelser, benyttet Løvenørns ret righoldige Privatarkiv, der nu er havnet i Rigsarkivet. Ingen af de to Biografer har benyttet Gesandtskabsarkiverne fra de Lande, hvor Løvenørn i den første Periode af sin militære Løbebane færdedes, ligesom de heller ikke har undersøgt de danske militære Arkiver fra samme Tidsrum, skønt disse indeholder en Del Stof, der vilde have kunnet hjælpe dem til at undgaa adskillige Misforstaaelser. I sin Biografi i *Dsk. Biogr. Lex. X*, 614—622 har Edv. Holm for Ungdomsaarenes Vedkommende fulgt Brasch; hans Fremstilling trænger derfor til nogle Berigtigelser.

26. Juli 1705 blev Poul Thomsen immatrikuleret ved Københavns Universitet¹; ved denne Lejlighed benævnes han ikke Vendelbo, skønt baade han selv og hans Broder, hans Fader og dennes Brødre førte dette Navn². Aaret efter

¹ Kbh. Univ. Matr. II, 307.

² Pers. Tskr. 7. R. I, 20, II, 325.

tog han 2. Examen og skal 1707 have taget Attestats¹. Fra hans Studentertid, der kun strakte sig over to Aar, foreligger der adskillige i de nævnte Biografier omtalte, lidet troværdige Sagn, som jeg ikke skal gaa nærmere ind paa. Han maa have lagt sig efter levende Sprog; thi allerede 1710 udtrykte han sig med nogenlunde Færdighed paa Tysk og Fransk; sit Modersmaal behandlede han med større Frihed og Lethed end de fleste af hans Samtidige².

I Sommeren 1707 forlod Poul Vendelbo sit Fædreland. Sammen med nogle andre Officerer og Studenter var han bleven »engageret« af den i Rusland tjenstgørende dansk-norske Oberst Niels Lange, der Aaret forud var sendt fra Moskwa til København med Breve fra Czaren til Kongen og med den særlige Opgave at formaa en dygtig dansk General til at træde i russisk Tjeneste³. Lange, der var Søn af Ove Lange til Falkenstein og Abigael Christophersdatter Adelheim, skal efter sit eget Udsagn være indtraadt i den norske Hær 1687, hvor han 1693 blev Fændrik og 7 Aar senere Kaptajn⁴; han angiver at have tjent baade i Danmark og i Norge og at have deltaget i et Felttog i Italien. I 1703 ansøgte han om et Kompagni ved Fodgarden, som han dog ikke fik⁵. Derimod blev det tilladt ham at overvære to Felttog hos Czaren, og paa Indstilling fra den russiske Gesandt i København Ismailoff blev han bemyndiget til at modtage en virkelig Oberstløjtnantsstilling i den russiske Hær⁶. I 1705 var han Chef for et russisk Infanteriregiment paa 2 Batailloner⁷.

Langes Mission løb ikke rigtig heldigt af; nogen General fik han ikke »engageret«, og de unge Mænd, han an-

¹ Giessing 8; Hofman 211.

² I Pers. Tskr. 6. R. III, 226—244 har jeg publiceret nogle af hans Privatbreve.

³ Grunds Depecher 18/6, 22/6 1706.

⁴ Hirsch. Fortegn.

⁵ Ans. dat. Kbhvn. 10/5 1703, Ref. Sag. 12/5 1703, § 7.

⁶ Ref. Sag. 12/10 1703, § 11.

⁷ Grunds Depecher 26/6 1707, 21/12 1710.

tog, betalte han for dyrt. Ikke desto mindre udtalte Czaren, at de, »som med Kongen af Danmarks Bevilling kapitulerede med Oberst Lange«, skulde foretrækkes for alle andre Udlændinge, men lønnes efter Reglementet¹. Lange havde nemlig slaaet for stærkt om sig baade med Løfter og med Penge, og i September 1707 maatte han henvende sig til Kongen af Danmark for at opnaa et Moratorium for sine paatrængende Kreditorer. Af Hensyn til Czaren og til Langes gode »Comportement« gik Kongen ind paa hans Ønske, men paalagde ham inden et halvt Aar at fornøje sine Kreditorer². Efter Kongens Befaling henvendte den danske Envoyé i Rusland Jørgen Grund³ sig til den russiske Regering med Anmodning om at sende Lange Penge; men Fyrst Menschikoff svarede, at Obersten ikke havde fulgt sin Instrux; det var kun paalagt ham at skaffe Czaren en General, men der var ingen, som havde bedt ham om at hverve Folk, der var for gamle eller for unge til at gøre Gavn for Pengene; det var ogsaa blevet paalagt ham at vende hjem, og man havde sendt ham 6000 Rdlr. for at »depechere« de Folk, han nu engang havde antaget; han havde kvitteret for Pengene, og da disse var afsendt sammen med Ordren, kunde han ikke undskylde sig med, at han af Uvidenhed havde fortsat sine Hvervninger. I øvrigt udtalte Fyrsten, at Lange var en god og dygtig Officer, som nok skulde faa Hjælp, hvis han indsendte et ordentligt Regnskab⁴; Lange undlod dette og betalte heller ikke Kreditorerne, som Kongen nu maatte tage sig af; men Obersten søgte et Asyl i den russiske Ambassadørs Hus,

¹ Grunds Depêche 7/7 1707.

² Geh. Reg. 5/9 1707.

³ Jørgen (Georg) Grund, der havde rejst med Pr. Carl og senere med Chr. Gyldenløve, blev 1704 Kommit. i Kommercekoll. og Aaret efter sendt som Envoyé til Rusland, hvor han blev i 5 Aar. I 1711 (Pestaaret) var han Formand i Sundhedskom. i Kbhvn., senere blev han Landfoged i Bredsted og døde 1729.

⁴ Grunds Dep. 27/9, 11/10 1707.

og her kunde man ikke faa fat i ham¹. Lange kom uantastet tilbage til Rusland og var der endnu i Vinteren 1710². Men i Efteraaret 1711 sender han fra Hamborg et ynkeligt Brev til Kongen, hvori han klagende udtaler: »min alt for tidlige Lykke og en eneste Mands Ugunst haver skadet mig i min Velfærd, og jeg begærer ikke at nægte, at jo min egen Skrøbelighed kan have hjulpet noget til min Ruin«. I et samtidigt Brev til Overkrigssekretæren skildrer han sin Ulykke i saa poetiske Udtryk³, at man begriber, at Thøger Reenberg senere har betegnet ham som »en Elsker af Digtekunsten«. Den Ansættelse i den danske Hær, som han ønskede, fik han ikke; han figurerer dog i Etaterne til 1713; 1720—1723 er han i Hamborg, gik saa Fallit og flygtede, hvorefter man intet har hørt om ham⁴.

De af Lange engagerede Danske var i Begyndelsen af Oktober 1707 tagne til Tjeneste i Rusland; de fik tre Maaneders Gage til Dækning af Rejseomkostningerne⁵; men de Vilkaar, hvorpaa de blev ansatte, var ringere end dem, Lange havde tilsagt dem, idet de blev forplejede efter Generalreglementet for fremmede Officerer. Disses Stilling i Rusland var ikke helt let; men de var heller ikke alle første Klasses Folk: »Mange søgte derhen, fordi de ikke kunde blive til noget hjemme; andre kom, drevne af Pengebegærlighed; man gav dem store Løfter, som man

¹ Geh. Reg. 9/8, 13/8 1708.

² I Brev fra Kbhvn. af Decbr. 1710 til en Viceadm. (Creutz) sender P. Vendelbo en Hilsen til Mme Lange og hendes »Kæreste«.

³ Ref. Sag. 20/8 1711 § 14.

⁴ L. Daaes Oplysninger om Lange i Hist. Tskr. (norsk) 2. R. IV, 452—455 maa efter ovenstaaende korrigeres en Del.

⁵ Man har spekuleret en Del paa, hvorfra den fattige Student Poul Vendelbo har faaet Rejsepenge. Bekendt er det Sagn, der er Kilden til Carl Plougs smukke Digt, mindre bekendt Carl Deichmanns grimme Insinuation, at han ligefrem stjal Pengene, »som han dog senere remitterede« Medd. af det nsk. R. Ark. I, 24. I ovennævnte Afhdlg. i Pers. Tskr. har jeg paavist, at han 11/8 1707 laante 180 Dlr. af sin Stedfader Stephan Jacobsen, desuden har han vel ogsaa faaet Haandpenge af Lange.

ikke holdt mange blev narrede derved, at de troede at en Rubel gjaldt 2 Rdlr., medens 9 Rubler kun var lig 11 Rdlr. Ekviperingen var meget kostbar; mange blev derfor skuffede, hvis de ikke blev Yndlinge af Czaren, Fyrst Menschikoff eller andre Stormænd; thi saa kunde de opnaa alt uden at angribe deres Gage, som for en Kaptajn kun var 18 Rubler om Maaneden«. De kunde imidlertid ikke undværes, da den russiske Adel »ikke har rigtig Kærlighed til Krigen men hellere vil leve som Godsejere eller Civilembdsmænd end kæmpe for Fædrelandet¹«. Paa den anden Side var de russiske Soldater meget utilbøjelige til at lystre de fremmede Officerer, særlig de tyske var upopulære.

Blandt de Danske, der sammen med Poul Vendelbo sejlede til Rusland, var Ritmester Herman Kruse², Poul Christian Rye³ og en Student P. Helt⁴. Kruse blev særdeles vel modtaget; han fik Løfte om det første ledige Rytterregiment og blev foreløbig anvendt som Vikar, naar en eller anden Chef midlertidig afgav Kommandoen. I 1709 var han i Ukraine som Chef for Dragonregimentet Rostoffskoi⁵. Hans lovende militære Karriere fik imidlertid en brat Ende. Da han ikke vilde tilbagekalde nogle krænkende Udtalelser, han havde fremsat om Fyrst Menschikoff, blev

¹ Grunds Dep. ^{11/10} 07, ^{21/12} 10, ^{2/6} 08.

² Herman Kruse havde tjent i forskellige Rytterregimenter og 1690—1697 i de danske Auxiliærtropper i Sømagternes Tjeneste; 1701 blev han Ritmester og fik ^{22/1} 07 Afsked som Major for at overtage en Oblt. Stilling i den russ. Hær. Ref. Sag ^{12/1} 1707 B § 10. Se i øvrigt Hirsch.

³ Poul Chr. Rye var født ^{6/10} 1684 i Kbhvn. som Søn af den senere Generaltoldforvalter Nordenfjælds Henr. R. og Margr. Pauli; han optoges 1701 i det ridderlige Akademi i Kbhvn., men indtraadte først 1712 i den dsk. Hær, kæmpede tappert ved Gadebusch, og blev 1718 som Major forsat til den norske Hær; 1765 tog han sin Afsked som Kommandant paa Bergenshus og døde 1773. Ref. Sag. ^{28/12} 11 § 10, ^{2/1} 18 § 21; Hirsch' Fortegnelse; P. Fr. Rist Olaf Ryes Saga 1 f.

⁴ I 1704 blev der demitteret to Studenter af dette Navn; den der gik til Rusland, har maaske været knyttet til den i 1720 adlede Slægt Helt, hvis Signet endnu er i Gehejmerraad Løvenørns Eje.

⁵ Grunds Dep. ^{11/10} 07, ^{12/6} 09.

han henrettet i Beg. af 1711, skønt baade General-Admiral Ulr. Chr. Gyldenløve og Otto Krabbe, Gehejmerraad i Konseilet, gik i Forbøn for ham. Muligt er det dog, at deres Henvendelse kom for silde. Han var, som Pontoppidan skriver, »bonus miles, meliore sorte dignissimus¹«.

I Følge Pontoppidan formaaede Menschikoff Vendelbo, som han strax fattede Godhed for, til at træde i hans private Tjeneste som Hovmester for hans Børn; hverken Kaalund eller Rye kender noget hertil; men der er dog vistnok noget om det, herpaa tyder det nære personlige Forhold, Vendelbo stadig stod i til Fyrsten, og Rye siger, at hans Kammerat indtraadte i Tjeneste i Hæren en Maaned senere end han selv. Kaalund har sikkert Ret, naar han siger, at Løvenørn i 1707 »kapitulerede med den i København daværende Oberst Lange om en Løjtnantsplads udi Czarens Tjeneste²«; det varede da heller ikke længe, før han kom til at gøre Tjeneste som saadan, først ved Fodfolket; men da han og Rye »fornam, at der ikke var stor Avantage ved Infanteriet«, søgte de begge at blive hos Menschikoff, »som af Kejseren var deklareret at være Fyrste af det romerske Rige, og Czaren befalede ham som sin Favorit at føre Hofstat, efterdi han selv ingen vilde føre, og blev da Deres Hr. Fader Løjtnant ved Garden til Hest³«.

¹ Vestigia 421; Løvenørn til Menschikoff ¹⁸/₁₂ 10, ²/₁ 11, til Grev Frijs og til Fyrst Dolgorucki dat. Riga ¹⁵/₃ 11. Skønt Brasch har benyttet Vestigia og altsaa har burdet vide, at Kruse blev henrettet, har han dog med stor Skarpsindighed bevist, at »Ob. K. maa være den fra Carl 12's Indfald i Norge 1716 berømte Ob. Ulr. Chr. K. . . . og maa efter hans Svigerfaders (Otto Krabbe) Forbøn her, som dansk Officer i svensk Tjeneste, være kommen i russisk Fangenskab, som vi ogsaa se, at der ved Kapitulationen af Lejonhufvuds Hær befandt sig en Generalmajor Kruse i denne« (!!). Paa denne Maade indgaar Herman og Ulr. Chr. Kruse i en køn Treenighed med Carl Gustav Kruse Baron af Kajbala.

² Dette fremgaar ogsaa af de citerede Gesandtskabsrelationer, og Brasch paastaar med Urette, at Løvenørn kom til Rusland »paa sin egen Haand uden at være sikret nogensomhelst Stilling iforvejen«.

³ Rye til Fr. Løvenørn; Kaalund angiver, at Løvenørn »som Løjtnant ved Garden til Hest strax blev emplojeret«.

Nogen egentlig Hestgarde fandtes dengang ikke i den russiske Hær; men et af Dragonregimenterne bar Navn af Menschikoffs Livregiment, og denne var desuden Chef for »Generaleskadronen«, den fornemste Afdeling i det russiske Rytteri. Disse Tropper har fungeret som Hestgarde, og i dem kom Vendelbo til at gøre Tjeneste som Løjtnant, hvormed fulgte Kaptajns Rang¹. I Modsætning til saa mange andre fremmede Officerer lagde Vendelbo sig med megen Iver efter det russiske Sprog og opnaaede saa stor en Færdighed, at han i 1712 kunde oversætte et russisk Brev, skønt han intet Lexikon havde hos sig og »derhos i Skrivningen ej er det aldeles mægtig, og desuden er mange gamle moskovitiske Ord, saa det er muligt, at der iblandt er Ord, jeg ej saa fuldkomment har kunnet oversætte; men dog er intet af Meningen ødelagt²«.

I Efteraaret 1708 fik Vendelbo første Gang Lejlighed til at udmærke sig overfor Fjenden. Den svenske General Adam Ludvig Lewenhaupt havde faaet Ordre til med sit Korps at begive sig fra Kurland til Hovedhæren, men marcherede saa langsomt, at Carl 12., der havde ventet længe paa ham ved Tatarsk c. 70 Kilometer S. V. for Smolensk, brød op og gik til Ukraine, inden Foreningen havde fundet Sted. Russernes dristige Plan at kaste sig mellem de to svenske Hære med et flyvende Korps, bestaaende af Dragoner og beredent Fodfolk, lykkedes ikke fuldt, idet kun c. 1000 Dragoner naaede Propoisk ved Sosch Floden før Lewenhaupt; men 29. Septbr./9. Oktbr.³, da den svenske Hær holdt Hvil ved Ljesnaja, 10 km. N. for Propoisk,

¹ Rye til Fr. Løvenørn. Naar Brasch efter Pontoppidan beretter, at Løvenørn efter et Aars Tjeneste blev Kaptajn, har han Uret; i tidligere Tider var det almindeligt, at Officererne i Garden rangerede en Grad over Linieofficererne. I Rusland gjaldt denne Bestemmelse indtil ind i 20. Aarh.; dog kun for Løjtnanter og Kaptajner.

² Løvenørn til Dittl. Vibe; dat. Nykøbing Falster $\frac{5}{6}$ 12 (Løvenørns Koncepter).

³ Sverigs Tidsregning var fra 1700—1712 1 Dag forud for den julianske, men 10 Dage bagud for den gregorianske Kalender.

indtraf det flyvende Korps' Hovedstyrke ved Lopatitz, 10 km. Nord for Ljesnaja, med 8 Dragonregimenter og 10 beredne Batailloner, i alt c. 10600 Md. Czaren var selv til Stede, men Menschikoff førte Kommandoen, og hans Livregiment var med. Det svenske Korps var noget overlegent; det talte c. 8000 Md. Fodfolk og henved 5000 Ryttere og Dragoner, men var belemret med et meget betydeligt Træn, som, da Vejene var elendige, i høj Grad besværliggjorde Operationerne.

Ljesnaja ligger paa den venstre, nordlige Bred af Aaen Ljesnjanka, der flyder gennem sumpede Enge og er impassabel udenfor Overgangene. Byen var overalt omgivet af Skov, som dog Nord for den var ryddet og opdyrket i et saadant Omfang, at der fremkom en rektangulær Lysning, der fra Nord til Syd var c. 1400, fra Øst til Vest c. 2000 m. bred. Hovedvejen til Propoisk gik over en Bro tæt Vest for Ljesnaja, og inde i Byen var der endnu en Overgang; men det var ogsaa de eneste der fandtes.

9. Oktbr. fik Lewenhaupt Melding om, at Fjenden stod ved Lopatitz, og at Propoisk var besat af et fjendtligt Korps af ubekendt Styrke. Han sendte da strax nogle Regimenter af begge Vaaben mod denne By men blev med Resten og hele Trænet, som han kørte sammen til en Vognborg, staaende ved Ljesnaja Nord for Aaen. Han indlod sig endog paa et regulært Slag, under hvilket Russerne fik Forstærkning af General Bauers Korps og paa et hængende Haar havde bemægtiget sig Broen Vest for Byen, hvis de ikke var bleven standsede ved et kraftigt Modangreb af tre svenske Regimenter, der var kaldt tilbage fra Marchen til Propoisk. Kampen blev for saa vidt en taktisk Sejr, som Lewenhaupt beholdt Valpladsen, medens Russerne trak sig tilbage til Skoven; men den blev til et strategisk Nederlag for Svenskerne. Efter Mørkets Frembrud tiltraadte de Marchen ad Propoisk til med Artilleriet og Trænet bagest; men Russerne angreb den højst uheldigt sammensatte Kolonne, der led svære Tab, og, da den

svenske Hær naaede Omegnen af Propoisk, var Fodfolket reduceret til 3450, Rytteriet til 1300 og Dragonerne til 1750 Mand; Styrken var desorganiseret og demoraliseret, Artilleri og Træn gaaet tabt. Langt om længe naaede Lewenhaupt Hovedhæren; men den Forstærkning, han tilførte denne, var af meget tvivlsom Værdi¹.

I denne Kamp deltog Vendelbo og Rye; sidstnævnte skriver: »og var vi begge ved een Eskadron; for Deres Hr. Fader blev en Hest skudt under ham, og jeg fik en legere blessure«; Kaalund meddeler, at ogsaa Vendelbo blev saaret; men yderligere Efterretninger om Slaget har ingen af disse to Hovedkilder. Derimod fortæller Pontoppidan ret udførligt om, hvorledes Vendelbo med en lille Styrke hindrede Fjenden i at benytte en Bro og mandeligt opholdt den fjendtlige Armé (!), indtil man fik Broen antændt og gjort ubrugelig for Svenskerne². Flygtigt set bekræftes denne Beretning af Jonas Haas' bekendte kobberstukne Portræt af Løvenørn, hvor der i Baggrunden er fremstillet en Rytterkamp om en Bro; men der er rigtignok den Hagederved, at Billedet er signeret 1759, altsaa efter at Pontoppidans Beretning var udkommet, medens intet af de for Løvenørns Død malede Portrætter har en saadan Kampscene som Staffage. Noget kan der dog maa- ske ligge til Grund for Beretningen; men i saa Fald maa Begivenheden være foregaaet efter Slaget, og der er meget, der taler for, at Svenskernes Bortmarche fik den omtalte katastrofale Karakter, ved at Operationslinien blev ødelagt³.

Om Vendelbos Virksomhed lige efter Ljesnajaslaget foreligger ingen autentiske Efterretninger. Rye siger kun: »hvad

¹ Den svenske Generalstab: Karl XII på slagfältet. Stockholm 1919. Fol. 508 ff.

² Vestigia III, 486.

³ Løvenørns Biografer har ment, at den unge Helt efter denne Bedrift burde have en Belønning. Giessing gør ham til Oberstløjtnant og Generaladjutant hos Czaren, medens Brasch dog kun forfremmer ham til Major og Generaladjutant hos Menschikoff; som det nedenfor vil blive paavist, naaede Løvenørn først denne Værdighed efter Poltava.

Kommandoer, han var paa, fra den Tid og til Bataillen af Pultava, som skete den 27. Juni 1709¹, kan jeg ikke erindre; men de var adskillige«; Kaalund er fuldstændig tavs; derimod ved Pontoppidan at fortælle, at han blev Oberstløjtnant og Generaladjutant hos Czaren og erhvervede sig dennes og adskillige Stormænds Velvilje ved sin tapre og dygtige Optræden og sin Færdighed i det russiske Sprog. Da Pontoppidan nu engang har gjort ham til Czarens Generaladjutant, lader han ham i Slaget ved Poltava ustandseligt fare frem og tilbage mellem Overkommandoen og Afdelingerne med Ordre og Meldinger, saa at sige naglet til Sadlen tre Dage paa Rad, og til denne Beretning slutter Brasch sig; Rye nævner lige, at han var med i Slaget og blev forfremmet efter dette; Kaalund beretter, at han »sig end ydermere særdeles distingverede, da han, efter at tvende Heste var skudt under hannem, og de fleste af Regimentets Officerer var døde og blesserede, førte med største Berømmelse og Bravure Folkene an imod Fjenden, som han bragte udi Konfusion og dennem repousserede, hvorefter han strax blev Major og Generaladjutant hos Prins Menschikoff«. Denne Fremstilling er sikkert rigtig; Vendelbo har deltaget i Slaget som Troppeofficer og kæmpet under Fyrstens Øjne, hvis Livtropper var med, hvor det gik varmest til². Om sin egen Deltagelse fortæller Rye intet; P. Helt skal i Følge Pontoppidan have udmærket sig i høj Grad; han erobrede flere fjendtlige Faner og Standarter, som han dødelig saaret nedlagde for Fødderne af Czaren, der udbrød, at her endelig var en Mand, hvis Navn svarede til, hvad han var³.

Efter Slaget forlod Kong Carl Hæren og gik med en

¹ Rye bruger her undtagelsesvis gl. Stil; svensk Stil her ²⁶/₆, dansk Tidsregning ⁸/₇.

² Slaget er meget indgaaende skildret i det anf. svsk. Genst. Værk III 645—879.

³ Vestigia III, 484.

ringe Styrke over Dniepr til Tyrkiet, medens General A. L. Lewenhaupt med Hovedhæren blev staaende ved Perevolotjna ikke langt fra det Sted, hvor Vorskla, der flyder forbi Poltava, forener sig med Dniepr; her blev den indhentet af Menschikoff med en underlegen Styrke, bestaaende af Dragoner og beredent Fodfolk, og til ham overgav Lewenhaupt sig uden Modstand ¹/₁₁ Juli 1709¹. Ved denne Lejlighed skal Vendelbo have spillet en vigtig Rolle. Kaalund beretter, at Menschikoff »sendte Løvenørn — da Vendelbo — som sin Generaladjutant til den ovenbemeldte svenske kommanderende General med den Ordre, at han skulde proponere bemeldte svenske General, om han med sine Underhavende vilde give sig fangen, da hannem 24 Timers Delation til at betænke sig i maatte forundes; men Løvenørn, da han til den svenske General ankom, gjorde udi hans Generals Navn Propositionen saaledes, at de Svenske havde saa strax stante pede at resolve til at give dennem fangne, eller at de maatte vente, at de, ligesom de stode, foruden nogen Pardon alle paa Stedet strax blev massakrerede, tænkende derved, at, om de det ej strax vilde gøre, kunde han altid give dennem mere og mere Tid, indtil de fik de af Prins Menschikoff anmeldte 24 Timer; men, formedelst at de Svenske havde tabt Hovedbataillen, var Frygten hos dennem for stor, hvorfor de strax resolverede til som fangne deres Gevær at nedlægge«. I sirlige retoriske Vendinger fortæller Pontoppidan omtrent det samme, og denne Beretning er sikkert i Hovedsagen rigtig; at Initiativet til Forhandlingerne om Kapitulationen blev taget af Menschikoff, stemmer med, hvad der udtales i Journal de Pierre le Grand og i de fleste svenske Kilder. Den preussiske Oberstløjtnant Silt-

¹ A. Stille: Carl XII.s fälttogsplaner 1707—1709 Lund 1908, 199—244. Pontoppidan har ganske misforstaaet Situationen og lader den svenske Hær — foruden af Resterne af de ved Poltava slagte — bestaa af 16000 Md. intakte Tropper.

mann¹, der som Militærattaché fulgte den svenske Hær 1708—1709, fortæller rigtignok², at han, inden der var kommet nogen Adjutant fra Russerne, red over til dem for at meddele, at »det svenske Generalitet« anholdt om, at Fjendtlighederne midlertidig maatte indstilles, men hans Beretning bekræftes ikke fra nogen Side; det kan dog gerne være, at han uden at have nogen officiel Mission halvt paa egen Haand har sonderet Stemningen i det russiske Hovedkvarter; der er ingen Grund til at antage, at han i sin private Dagbog forsætligt har skrevet en ganske frit opfunden Fremstilling. Vendelbo har næppe forhandlet med Lewenhaupt personlig men med Generalmajor Creutz³; det var i hvert Fald ham, der lod Overgeneralen tilflyde Meddelelse om, hvilken Akkord Fjenden vilde bevilge. Lewenhaupt, der ikke turde paatage sig Ansvar, lod sig ikke nøje med at holde Krigsraad, men lod ligefrem Soldaterne paa en Maade stemme om, hvorvidt man skulde forsvare sig eller kapitulere, og, da han fik det Indtryk, at Stemningen var for at overgive sig, gik han ind paa hvad Russerne forlangte⁴.

I sin Depeche af 17. Juli 1709 giver Grund en temmelig forvirret Fremstilling af Slaget ved Poltava, og Kapitulationen omtaler han kun i en Efterskrift uden at nævne Vendelbo. Det er imidlertid afgjort, at denne har haft meget at gøre med Ordningen af Overgivelsen og Fangernes Forhold; i hans Privatarkiv ligger endnu en Fortegnelse over Fangerne, og af den svenske Gesandt i København Palmstiernas Udtalelser ved Vendelbos Død 1740 fremgaar, at der dengang endnu i Sverige levede Folk, der med Taknemlighed mindedes den smukke Maade, hvorpaa den unge Dansker havde søgt at lindre Fangernes tunge Kaar. Det

¹ David Natanael v. Siltmann (Sittmann) Friherre, preussisk Oblt. og Gehejmerraad.

² Karolinska krigares dagböcker III, 333 f.

³ Carl Custav Creutz, f. 1660, d. 1728.

⁴ A. Stille anf. Værk 228 ff.

blev som bekendt ikke sidste Gang, Poul Vendelbo var med til at ordne Forholdene ved en svensk Hærs Overgivelse.

Naar Kaalund meddeler, at Menschikoffs Beretning om den udmærkede Maade, hvorpaa Vendelbo udførte det ham overdragne Hverv, havde til Følge, at »Czaren hannem til Oberstløjtnant deklarerede og som sin egen Generaladjutant allernaadigst antog«, husker han galt; thi i Envoyé Just Juels Brev¹ til Gehejmerraad Chr. Sehested af 6. Marts 1710 hedder det: Il y a icy un certain homme de notre païs, qui s'appelle Wendelboe qui est auprès du Prince de Menzikoff comme generaladjoutant et major². Det er første Gang, den danske Gesandt omtaler Vendelbo; Grund har dog sikkert kendt ham³. Juel beretter videre, at den unge Mand har bedt ham om at lægge et godt Ord ind for ham hos Kongen af Danmark og anmode denne om at adle ham, da dette vilde være »un moyen pour faire sa fortune«. Da Gesandten fandt, at han var »un très honnête et joli garçon«, der ved Lejlighed kunde blive meget nyttig for sin egen Konge, gik han gerne ind paa hans Ønske, men vilde dog først høre, hvad Sehested mente om Sagen.

Efter Felttoget i Skaane 1709—1710 var den danske Hær i længere Tid ikke operationsdygtig. Russerne holdt dog stærkt paa, at et nyt Angreb burde foretages og stillede et Hjelpekorps i Udsigt⁴. Under Generalløjtnant Fr. Hartvig Nostitz, der i en meget lang Aarrække havde tjent i Norge, samledes i Slutningen af Sommeren 1710 c. 6000

¹ Kommandør Just Juel var, da Oberst Sprengel havde afslaaet at overtage Gesandtskabsposten i Rusland, gaaet ind paa at drage til Moskwa og rejste 17/8 1709. Grund fik dog først Afskedsaudiens 2/8 1710 og rejste hjem 20/2. G. Grove: En Rejse til Rusland under Tsar Peter o. s. v. Kbhvn. 1893, 6 ff., 169 ff. og 186.

² Russ. Ges. Relat. Trykt hos Grove 287 Note 1.

³ Løvenørn til Etatsraad Grund Petersborg 25/8 1711; ogsaa senere har Løvenørn omtalt ham. (Løvenørns Koncepter).

⁴ Genstab. Bidrag o. s. v. III, 102 ff.

Md. omkring Danzig, og i København blev der truffet Forberedelser til at hente dem med en Transportflaade. 9. Septbr. kom en af Frederik 4's Generaladjutanter, Oberstløjtnant B. Meyer¹ til St. Petersburg for sammen med Juel at forhandle om Hjelpekorpsset og for at overbringe Menschikoff Elefantordenens Insignier². Allerede 17. Septbr. indberetter Juel, at Czaren er gaaet ind paa at give 2000 i Stedet for 1200 Dragoner og meddeler videre: en Generaladjutant ved Navn Wendelbo, E. Kgl. May. fødte Under- saar, har jeg faaet at følge samme Tropper, og, som han er meget vel i Menschikoffs Kredit, og mange Ting ankommer paa de Rapporter, han gør Menschikoff, saa kan, naar hannem sker en Douceur, som med at nobilitere ham, saasom han har Ambition, derved adskilligt godt udrettes³. I den Memorial af 15. Oktbr. 1710, hvori Meyer gør Rede for Udførelsen af sin Mission til Menschikoff, udtaler han, at denne sender »lt. colonel Windelboe qui est danois, un de ses adjutants généraux, avec une lettre de remerciements pour V. M.; il a l'ordre de rester auprès des troupes; c'est un homme qui est très zélé pour le service de V. M. et qui le témoigne dans l'occasion présente en applanissant par ordre de son Prince toutes les difficultés qui se rencontrent ici« (d. v. s. i Danzig). Af disse to Skrivelser fremgaar det tydeligt nok, at Vendelbo paa sin første Rejse til Danmark ikke blot har været Menschikoffs Kurér, men at han har været Generalstabsofficer ved det russiske Hjelpekorps; det ses ogsaa, at han endnu som Oberstløjtnant er i Menschikoffs Stab⁴.

¹ Dsk. Biogr. Lex. XII, 328; XI, 270 f.

² Grove 280. Naar Brasch 359 efter at have omtalt den Sjælekamp, det maa have kostet Kongen at dekorere Menschikoff, udtaler, at det maa være Vendelbo, der har overtalt ham til dette Skridt, tillægger han sikkert denne en Indflydelse, han umuligt kan have besiddet.

³ Juels Dep. 17/9 10.

⁴ Rye beretter, at »Anno 1710, da Czaren overlod 6000 Md., som skulde komme Kongen af Danmark til Secours efter Bataillen i Skaane, gjorde Czaren ham til Generaladjutant hos sig selv med Oberstløjtnants-

11. Oktbr. kom Oberstløjtnant Meyer til Danzig, hvor Vendelbo med sine to Lakajer indtraf et Par Dage efter; han medførte Ordre til Generalerne Nostitz og Janus og satte sig i Forbindelse med den danske Krigskommissær Fues, der paa et tidligere Tidspunkt var sendt til det russiske Korps for at ordne dets Forplejning under Transporten¹. Med Vendelbo fulgte antagelig hans Ven Rye, der efter Ansøgning var forsat til Hjelpekorpsset som »virkelig Kaptajn af et Kompagni Dragoner«, skønt han derved »forlod en bedre Post²«. I Danzig opholdt den danske Gesandt i Polen, Baron B. Schack³ sig i August 2.s Følge, og han vandt Vendelbo strax. I varme Udtryk anbefaler Baronnen »den Czarischen Oberstleutenant Windelbow / so ein gehörner Unterthan von Ew. May. und so voller Eyffer für Dero Dienste ist, dasz ich solches zu rühmen mich nicht entbrechen kan / welcher Generaladjutant bey dem Fürst Menschikoff ist⁴«.

Da Meyer og Vendelbo kom til Danzig, var Udsigterne for Transporten meget slette. Indtil 27. Septbr. havde der ganske vist efter Haanden samlet sig 27 Transportskibe i

karakter for at gaa med samme Korps, og blev han beordret at rejse til Danmark«. Her er kun den Fejlhuskning, at Vendelbo endnu ikke kom i Czarens Stab. Kaalund har været mindre godt underrettet, naar han beretter, at Vendelbo var sendt for at meddele Erobringen af Riga; den havde jo allerede fundet Sted i Februar. Brasch udtaler, at »Vendelbos Sendelse angik et personligt Ærinde (!) for Menschikoff, som ikke vedkom Czaren«, han maatte derfor have Orlov hos denne. I denne Anskuelse bider han sig fast; ud fra dette Synspunkt fortolker han Vendelbos Breve og roder sig derved ind i et Væv af Misforstaaelser og fejlagtige Fortolkninger.

¹ Bidrag o. s. v. III, 45; Meyers Memorial ¹⁵/₁₀; udat. Koncept men sikkert fra Oktbr. til Brev fra Vendelbo til den russ. Ges. i Berlin (Løv. Ark.).

² Ref. Sag. ²⁸/₁₂ 1711 § 10.

³ Baron Bertram Schack, f. 1679 d. 1729. Brasch forvexler ham med Ulr. Fr. S. Søn af Grev Otto Didr. S. til Gram.

⁴ Sachs.-polsk Ges. Rel. ¹¹/₁₀, ¹⁵/₁₀ 1710.

Havnen; men nævnte Dag kom der en Fregat for at hente dem hjem. 4. Oktbr. forefaldt den bekendte Fægtning i Køge Bugt, og 6. blev en Del af de fra Danzig tilbagevendende Transportskibe tagne eller ødelagte af Svenskerne¹. Til Schack kom der 14. Oktbr., altsaa samtidig med at Vendelbo indtraf i Danzig, et Brev af 30. Septbr. fra Chr. Sehested, der meddelte, at Transporten skulde foregaa, naar Skibene atter var komne til Danzig; men 18. Oktbr. indtraf Overkrigssekretærens Meddelelse af 7. s. M. om, at Overskibningen paa Grund af de ovenfor omtalte Begivenheder var opgivet for indeværende Aar². Herefter var der ikke andet for Meyer og Vendelbo at gøre end at se at komme tilbage til Danmark; 26. Oktbr. gik der Ordre til Meyer om at fremskynde Hjemrejsen³. Denne Ordre var ikke let at udføre; det var ikke raadeligt at benytte Søvejen, da Østersøen var fuld af svenske Kapere og Krydsere, og den preussiske Regering vilde af Frygt for Pesten meget nødtigt give Meyer og Vendelbo Tilladelse til at rejse landværts. Meyer henvendte sig til den danske Legationssekretær i Berlin Chr. Reenberg⁴, der strax satte sig i Bevægelse men ingen Vegne kom. Sagen kunde kun ordnes gennem Forhandlinger med det preussiske Sundhedskollegium og den preussiske Resident ved det polske Hof, f. T. i Danzig, og der blev brugt de utroligste Omsvøb⁵. Vendelbo skrev et Par udførlige Breve til Ruslands Gesandt i Berlin v. d. Lith⁶, satte ham ind i Øjemedet for Rejsen, meddelte, at han medførte »sehr importante Briefe an Ihro May. d. Königin von Dännemarck beyder Herren Interesse betreffend«, og bad ham anvende sin store Indflydelse ved det preussi-

¹ Bidrag III, 111 ff.

² l. c. 114.

³ Paategn. paa Meyers Brev til Overkr.skr. 15/10 1710.

⁴ Søn af Thøger R. f. 1686 d. 1718.

⁵ Meyer til Overkr. sekr. 1/11, 15/11 1710; Reenberg til Meyer 25/10, 1/11 1710.

⁶ Antagelig Albrecht v. d. L. d. 1718 i Berlin som polsk Gesandt.

ske Hof til at skaffe ham, Oberstløjtnant Meyer og deres Følge de nødvendige Passer; han havde Breve til Gesandten fra dennes Fætter i Rusland, som han helst personlig vilde overbringe. I et senere Brev til samme fortæller Vendelbo om sine forgæves Forsøg paa at træffe den omtalte preussiske Resident og udtaler, at han har Grund til at antage, at den kejserlige Envoyé ved det polske Hof modarbejder ham; han afsender nu de omtalte Breve; men han har ogsaa mundtlige Meddelelser at bringe, som han ikke tør betro Pennen; han lover at anbefale Gesandten paa det varmeste til Menschikoff. I et raptim skrevet Brev af 12. Novbr. beder han v. d. Lith om et Chiffer for at kunne meddele ham, hvad der kan interessere ham at vide om Forholdene i Rusland, og eventuelt fra København berette, hvorledes det »mit unsern affairen hinfort dorten gehen wird«. Nogle Dage efter kan han endelig med Tak meddele, at Passerne er komne, idet han dog beklager, at han ikke maa passere Berlin¹.

I Slutningen af November kom Vendelbo og hans Ledsagere da afsted og naaede uden videre Genvordigheder Elben ved Boitzenburg; men, da Hannoveranerne saa, at man ikke vilde tillade dem at komme til Berlin, stoppede de dem. Passage gennem tysk Territorium var umulig for Rejsende fra Danzig; der var ikke andet for end paa ny at ty til v. d. Lith², hvem det ogsaa lykkedes at fjerne

¹ Brevkoncepter i Løvenørns Arkiv 1710. Skønt Adressatens Navn mangler, fremgaar det af Meyers Brev til Overkr.sekr. af 22/10 og af Reenberg's Breve til Meyer af 28/10 og 1/11, der var bilagte med Breve fra v. d. Lith til Vendelbo, tydeligt nok, hvem han er. Brasch har kendt og benyttet Koncepterne, men, da han var overbevist om, at Vendelbos Hverv var rent privat, var han klar over, at denne ikke kunde vente, »at det russiske Kancelli skulde sætte sig i Bevægelse«, hvorfor han henvendte sig »til den vedkommende danske Minister i København« (!!). Som Følge heraf bliver hans Forklaringer af Indholdet af de meget klare Breve i højeste Grad skruede og søgte.

² Udat. Koncept Boitzenburg (Løv. Ark.).

Hindringerne; 17. Decbr. kom de Rejsende til København¹. Vendelbo henvendte sig strax til den russiske Ambassadør, Fyrst Dolgorucki², som næste Dag præsenterede ham for Kongen, hvem han overbragte Menschikoffs mundtlige og skriftlige Tak for Dekorationen, Kongen udtalte sig meget naadigt om Fyrsten, og ved Aftentaflet udbragte han, omgivet af hele det kongelige Hus, Skaaler for Czaren, Fyrsten og deres Familier, hvem han paa enhver Maade ønskede at tjene³.

Denne Audiens skildres udførlig af Pontoppidan, der beretter, at Vendelbo tiltalte Kongen paa russisk og derefter strax oversatte Talen paa dansk; forbauset spurgte Kongen, hvorfra han var, og, da Vendelbo hertil svarede, at han var dansk, spurgte han videre, om han da ikke hellere vilde tjene sit eget Fædreland, hvortil Vendelbo svarede, at han var vel tilfreds med de Forhold, han nu levede under, men var villig til at indtræde i sin egen Konges Tjeneste, hvis hans nuværende Herre godvillig gav sit Minde dertil⁴. Kaalund beretter, at Vendelbo »talte med sin allerunderdanigste Veltalenhed udi vores gode danske og jyske Tungemaal, sigende derhos, at han havde den Lykke af Hs. Kgl. Maj. at være en Vasal«. Da Kongen nu spurgte ham, hvorfor han var gaaet i fremmed Tjeneste, svarede han, at han forgæves havde søgt »en og andre smaa Charger ved den militære Etat udi Hs. Kgl. Maj. Tjeneste⁵«, hvorefter Kongen udtalte, »at sligt endnu kunde redresseres«. Begge Beretninger er noget udpyntede; men der er ingen Grund til med Brasch at forkaste alt, hvad der ikke staar i Brevene til Menschikoff. I dem staar der saaledes intet om, at han medførte Breve fra Czaren, hvad

¹ Koncept til Menschikoff 18/12 1710.

² Wassilij Lukitsch D. d. 1739.

³ Vendelbo til Menschikoff 18/12, 24/12 1710, 2/1 1711 (Løv. Brev, Konc.).

⁴ Vestigia 488.

⁵ Der er ikke fundet nogen Supplik eller Ansøgn. fra Vendelbo til Støtte for denne Udtalelse.

han jo dog gjorde¹, og det er højst sandsynligt, at han har oplæst dennes Introduktionsskrivelse paa russisk og derefter oversat den paa dansk; Suverænernes Haandbreve var jo altid affattede i deres eget Lands Sprog. At Kongen skulde være uvidende om Vendelbos Oprindelse, er derimod selvfølgelig urigtigt.

Med Hærens og Flaadens Spidser, General Scholten² og General Admiral Gyldenløve samt med Konseillets Medlemmer kom Vendelbo i Forbindelse; med Gehejmeraad Ditl. Vibe og den unge Grev Chr. Frijs, der i 1711, kun 20 Aar gammel, blev Oberstløjtnant og Generaladjutant hos Kongen, sluttede han Venskab for Livet; det synes, som om Greven havde Lyst til at tage Tjeneste i Rusland, men hans nye Ven raadede ham til ikke at rejse, »førend jeg skaffer dig en skikkelig Kapitulation, si non dant tibi pecunias ad profectum, non venias Hils Moder, Kieriste, og alle gode Venner³«. Den nybagte Adelsmand var aabenbart bleven vel modtaget af sine nye Standsfæller, blandt hvem han snart færdedes ganske som Ligemand; særlig gjaldt det Medlemmerne af den gamle danske Adel. 14. Jan. 1711 blev Poul Vendelbo adlet og fik det noksom bekendte Navn og Vaaben, og 26. udstedtes et kongeligt Brev til »Os elskelige, ædle og velbyrdige Poul Vendelbo v. Løvenørn, Hans Czariske Majestæts Oberstløjtnant og Generaladjutant«, hvori Kongen udtalte, at han paa Grund af hans udmærkede Tjeneste i Rusland var sindet at konferere ham »en virkelig Oberstløjtnantscharge«, naar Kriegen var endt, og Czaren havde demitteret ham i Naade⁴. Det var en Udnævnelse paa langt Sigt, og Rye og Kaalund

¹ 327.

² Scholtens Ytring, at han glædede sig til at kommandere Tropper, der var uddannede af Menschikoff, gælder naturligvis kun det russiske Auxiliærkorps; Brasch har imidlertid 367 forstaaet den som en Hentydning til, at han tænkte paa at gaa i russisk Tjeneste.

³ Brevkoncept dat. Riga 15/3 1711.

⁴ Orig. i Løvenørns Priv. Ark.; korrekt aftrykt hos Giessing 342, hvor Datoen dog er urigtig, og hos Brasch 370.

fejler, naar de udtaler, at Løvenørn en Tid blev lønnet af baade Czaren og Kongen. 27. Juli 1711 blev han ganske vist af Kongen udnævnt til Generaladjutant med »Traktement af 4 Knægte og 8 Heste, saa længe Krigen varer¹«; men et Aar efter andrager han forgæves om at blive optaget paa Reglementet (Budgettet) fra sin Udnævnelsesdag; Kongen svarer, at dette »bis weiter anstehen könnte²«. Løvenørn blev strax anvendt som dansk Diplomat; 31. Jan. 1711 blev hans Kreditiv udfærdiget, hvori Kongen efter at have anbefalet ham til Czaren, udtaler, at han har »komiteret ham hos E. May. og Kærlighed paa mine Vegne et og andet mundtligt at andrage«, og 27. s. M. udstedtes en Skrivelse til Menschikoff, hvori Kongen bl. a. udtaler sit Haab om, at Fyrsten vil gøre alt »qui est de ma conveni-ence pour le service même de S. M. Czarienne³«.

Tilbagereisen til Rusland blev tiltraadt 4. Febr.; den gik over Hamborg, Berlin, Danzig og Königsberg til Riga. Løvenørn stod stadig i Brevvexling med Gehejmeraad Vibe og optraadte jævnlige paa den danske Regerings Vegne. I Danzig søgte han Oplysninger om Hjelpekorpsset, der stadig laa i Omegnen, og i Riga undersøgte han Tømmerlagrene; som »tro Underdan« udførte han de ham overdragne Hverv⁴. Inden han naaede den nye russiske Hovedstad, mødte han Menschikoff, der tog ham med tilbage til Riga, og, da han endelig 17. Marts kom til St. Petersborg, var

¹ Krigskancel. Kgl. udf. Expedit. 27/7 11 N. 1543.

² Løvenørn til Eickstedt 24/5 og dennes Svar af 11/6 1712. Som alle andre danske Officerer og Embedsmænd havde han ogsaa senere yderst svært ved at faa sin Gage. (Løv. Priv. Ark.).

³ Begge Skrivelser korrekt aftrykte hos Brasch 371 og hos Giessing 343. Naar førstnævnte mener i Brevet til Menschikoff at finde Hentydning til, at Løvenørn ved Fyrstens Hjælp ønsker at komme i dansk Tjeneste, er han paa Vildspor; der udsiges kun, at Kongen for Fyrstens Skyld har opfyldt Løvenørns Ønske (nemlig om at blive adlet), og at han anbefaler ham til ved Menschikoffs Hjælp at opnaa de Fordele, han attraar.

⁴ Brevkoncepter til Vibe 6/2, 4/3, 16/3 1711.

Czaren rejst. Løvenørn sendte nu Vibe Meddelelse om, hvad han havde udrettet hos Menschikoff: Fyrsten fortalte, at Envoyé Juel kun havde begæret 40 Skibsmaster, som Czaren havde tilstaaet ham; han var imidlertid villig til paa eget Ansvar at indrømme et større Antal, naar man blot vilde opgive de ønskede Dimensioner¹; de lovede Hjælpetropper skulde støde til den danske Hær, hvis denne deltog i det forestaaende Indfald i Pommern; Fyrsten vilde gerne have laant Kongen Penge, men — som han alt havde meddelt Juel — havde han maattet forstrække Czaren med 2 Millioner til det tyrkiske Felttog; han vilde dog indtrængende anbefale denne, at Danmark baade fik Forskud og Subsidier, og til næste Aars Felttog vilde han selv opdrive en større Pengesum til Fordel for Danmark². Samtidig udfærdigedes en Skrivelse til Kongen fra Menschikoff; der lovede at »facilitere den bevidste Sag³«.

Omkring 20. Apr. kom Løvenørn til Moskwa, hvor han heller ikke traf Czaren men blev modtaget af Juel, der medgav ham Breve og Anbefalinger til Peter 1. og dennes Conseil. Da dette stod i spændt Forhold til Menschikoff, hos hvem Løvenørn var i Yndest, frygtede Juel for, at dennes Mission ikke skulde faa noget godt Udfald. I hans Indberetninger spores et vist Misnøje over, at Løvenørn blev anvendt i en særlig Mission udenom ham, og over, at han selv ikke blev tilstrækkelig instrueret. 24. Apr. rejste Løvenørn til Kieff⁴; men heller ikke her traf han Czaren, hvem han vistnok mødte i Slutn. af Maj i Jaroslaw i Galizien, hvor der forhandlede med August 2. om Angrebet paa Pommern. Czaren modtog ham særdeles venligt; det lykkedes ham ogsaa at gøre sig afholdt af Kon-

¹ Brasch 373 har atter ganske misforstaaet Sagen og mener, at det drejer sig om 40 Skibe, som Juel havde forlangt i Riga.

² Brevkoncept til Vibe St. Petersborg 20/s 1711 gl. St.

³ Afskr. i Løv. Priv. Ark. og i russ. Gessk. Rel. 1711.

⁴ Russ. Ges. Rel. 23/4, 30/4 1711. Om »Jalousien« mellem Menschikoff og Konseillet se ogsaa sachs.-polsk. Ges. Relat. 17/e 1711.

seillet, særlig af Vicekansler Shapiroff, hvem han mente ganske at have vundet for Danmarks Sag; selv forsømte han ingen Lejlighed »das allerhöchste Interesse Ew. Kgl. May. bey dem Czaren nach aller Möglichkeit zu poussieren¹«.

30. Maj/10. Juni underskrev Czaren en Skrivelse til Kongen af Danmark, hvori han meddeler, at hans Oberstløjtnant og Generaladjutant, Vendelbo v. Løvenørn, har udført de ham af Kongen paalagte Hverv; han er nu beordret til en Tid lang at opholde sig ved dennes Hof, hvad han beder Kongen godhedsfuldt gaa ind paa². Samtidig udstedtes en Instrux for Løvenørn, der skulde forsikre Kongen om Czarens Venskab, udtale dennes Glæde over hans Hensigt at føre Krigen med Kraft og love ham Czarens Støtte; han kunde ikke overlade Danmark de ønskede Penge men tilbød sin Garanti; han fraraadede en »Hovedaktion«, anbefalede en »Diversion« fra Norge og sluttede med at paalægge Løvenørn at handle i Czarens Interesse og følge Ambassadørens Ordre; saa kunde han stole paa sin Herres Naade og vente yderligere Forfremmelse³.

14. Juni afrejste Løvenørn fra Krakau til Danmark »mit ungemeinen Gnadenbezeichnungen« fra Czarens Side, som »mit vielmahl wiederholten Eydschwuren« bedyrede aldrig at ville svigte Danmarks Sag⁴. Ved sin Ankomst hertil modtog han sin Udnævnelse til Generaladjutant; Czaren skal have udnævnt ham til Oberst, ligesom han

¹ Legationsraad Jessens Dep. 7/6 1711 (Sachs.-polsk. Ges. Rel. smlg. Bidrag B. III, 147). Jessen siger, at han ved det polske Hofs Ankomst til Jaroslaw 2/6 traf Løvenørn; det kan ikke bestemt angives, naar denne stødte til Czaren.

² Afskr. i Løv. Priv. Ark. Naar Brasch 374 udtaler, at Czaren i Modsetning til Menschikoff utvetydigen har givet sin Misstemning til Kende ved at lade to Maaneder hengaa, inden han besvarede Kongens Brev, tager han fejl. Grunden er simpelthen den, at Løvenørn var saa længe om at finde ham.

³ Orig. i Løv. Priv. Ark. Aftr. hos Giessing 345 f.

⁴ Jessens Dep. Krakau 17/6 1711.

tog ham til Generaladjutant hos sig selv¹; men i Danmark blev han ikke forfremmet.

7. Aug. kom Løvenørn i Kongens Stab til Grande, hvorfra Hæren to Dage efter marcherede til Pommern². I det daadløse Felttog fik han ingen Lejlighed til at udmærke sig; men 27. Septbr. blev han akkrediteret som Gesandt hos Czaren, medens Juel Dagen efter blev rappelleret ved en kongelig Ordre, hvori det paalagdes ham at sætte Løvenørn nøje ind i de russiske Sager og selv begive sig til Lejren ved Stralsund³. Efter det højst uheldige Felttog mod Tyrkiet, der endte med Freden i Hussi 10./21. Juli, havde Czaren som saa ofte før og siden søgt Lægedom i Carlsbad, og her indtraf Løvenørn 5. Oktbr. Han overbragte Kongens Lykønskninger til den heldige Fred og bad indtrængende om den lovede Hjælp i Tropper og i Penge; Kongens Midler var udtømte; han havde ved at holde en betydelig Hær under Vaaben og en »konsiderabel« Flaade i Søen bundet Svenskerne og lettet Liflands Erobring. Løvenørn blev modtaget med stor Hjærtelighed, havde »fra Morgen til Aften fri Adgang til Czaren«, sad undertiden tre Timer ad Gangen ved hans Seng og fik ham til »en général at tilsige Hjælp i alt, som muligt er, dog uden at tilsige en speciel Summa«. Czaren ønskede en personlig Sammenkomst med Kongerne af Danmark og Polen i Frankfurt a. d. Oder, men disse fandt, at den By laa for afsides, og foreslog et ved Stralsund nærmere liggende Sted; men herpaa vilde Czaren ikke gaa ind trods Løvenørns ivrige Overtalelser, og det endte med, at Czaren 28. Oktbr. i Crossen havde en betydningsløs Sammenkomst med de danske Ministre Gehejmeraad Vibe og Baron Schack⁴.

¹ Rye og Kaalund.

² Felttoget er udførligt skildret i Bidrag III.

³ Geh. Reg. 27/9, 28/9 1711; Avokationsordren for Juel blev dog først udstedt 21/12, og samme Dag overdroges Ledelsen af Gesandtskabsforretningerne til hans Sekretær P. Falck (Geh. Reg.).

⁴ Løvenørns Brevkoncepter til Kongen 6/10; til Vibe 6/10, 12/10, 21/10, 25/10, 26/10 1711; jfr. Bidrag III, 282 f.; Geh. Reg. 15/11 1711.

Efter sin Tilbagekomst til Hæren blev Løvenørn i længere Tid anvendt ved Transportvæsnet og færdedes meget omkring i de danske Farvande; endvidere paalagdes det ham at kontrolere Arbejderne paa Holmen¹; han begyndte kort sagt sin Tjeneste som Generalstabsofficer.

Medens Løvenørn saaledes virkede i sit Fædrelands Tjeneste som Diplomat og Officer, blev han i Beg. af Aaret 1712 knyttet til Danmark med endnu et Baand. Under 19. Apr. skriver han til Gehejmerraad Vibe: »Jeg har ej villet undlade underdanig at berette, at, før jeg rejste efter Artilleriskibene (d. v. s. i Beg. af Marts), jeg da begærede Jfr. Vinding af hendes Hr. Fader, og, som det mig af den salig Mand førend hans Død (27. Marts) mig blev tilstaaet, saa har jeg og siden min Hjemkomst faaet hendes Moders og hendes egen Konfirmation herpaa, dog ej publique og med de Konditioner, at Bryllupet ej sker, før Krigen er til Ende Jeg rekommanderer os begge i E. Ex. kontinuerende Naade, i Haab, at E. Ex. bliver begge vores Fader i Stedet for den Døde²«. Det var altsaa en Udnævnelse paa langt Sigt ligesom den til Generaladjutant; men allerede 23. Marts 1714 ægtede Poul Løvenørn den jævnaldrende Ingeborg Vinding, og dengang havde han allerede et Par Aar været Oberst og virkelig Generaladjutant³.

¹ Geh. Reg. ³/₁₂, ¹⁴/₁₂, ²⁶/₁₂ 1711; Løv. Mem. ¹⁸/₁₂ 1711; Kgl. Ordre ¹⁵/₁₂; Løv. Breve til Kongen ¹/₂, ¹²/₂ 1712; til Vibe ²⁷/₂, ¹⁹/₂, ²/₄, ⁹/₄, ¹⁰/₄ 1712. Jfr. »Bidrag« III og IV.

² Brevkoncepten, hvor Adressaten ikke nævnes, findes i Løvenørns Privatarkiv blandt de saakaldte udaterede Koncepter. Den store Samling, hvis Ordning, da nærværende Afhandling blev udarbejdet, var meget mangelfuld, er nu omordnet.

³ Ingeborg Dorothea Vinding var født ¹⁸/₆ 1686, medens Løvenørn kom til Verden ⁵/₄ s. A. Hun var Datter af Professor Poul Vinding, som var gift med den rige Margrethe Sophie Bøgvad. Hvornaar og hvorledes Løvenørn har gjort hendes Bekendtskab, kan næppe oplyses. Sandsynligvis har de truffet hinanden hos Gehejmerraad Vibe, Vindings Ven og Løvenørns Beskytter; muligvis har hendes Broder Andreas, f. 1691, der 1709 blev Officer, og 1712 stod som Kapt. i General Scholtens Stab; introduceret ham i Familien. Det er rimeligt nok, at hun har givet ham sit Ja, før han gik til hendes Fader.

I Felttoget 1712—1713 virkede Løvenørn i Beg. sammen med sin intime, men meget ældre Ven, Viceadmiral Chr. Thomsen Sehested¹; 1. Aug. landede han i Kongens Stab ved Crantz i Stift Bremen, og 21. s. M. blev han »i vigtige Anliggender« sendt til Czaren, der blokerede Stralsund sammen med Kongen af Polen². Sendelsen var højst ubehagelig; Czaren var vred over, at Kongen paa egen Haand krigede i Stift Bremen; han vilde opgive Blokaden af Stralsund og forlangte, at det svære Artilleri skulde sendes fra Danmark til Stettin; herpaa vilde Kongen ikke gaa ind, men meddelte Czaren, at Skytset skulde til Stralsund³. Heller ikke vilde Kongen gaa ind paa en personlig Sammenkomst med sine Allierede i Wismar eller ved Rostock, hvad Czaren tog meget ilde op. I bitre og skarpe Udtryk udtalte han sit Mishag overfor Løvenørn, der skrev til sin Regering, at han ligefrem var i Fare; han var den første, Czaren vilde hævne sig paa; »om jeg havde Hundrede Kreditiver, gør han mig en sensible Tort⁴«. 10. Septbr. kom Generaladjutant L. A. H. Klepping fra Kongen og meldte Czaren, at Stade havde kapituleret 7. s. M.⁵. Budskabet blev modtaget med Glæde; men den Lykønskningskrivelse, Klepping fik med tilbage, var fuld af Bebrejdelser: baade Løvenørn og Viceadmiral Sehested vilde kunne bevidne, at alle Forberedelser til Overgangen til Rygen og Angrebet paa Stralsund var trufne; havde den danske Flaade ikke ladet sig indespærre i Køge Bugt, vilde Expeditionen være gaaet for sig; nu maatte den danske Hær uopholdelig marchere til Stralsund, da man ikke var stærk nok til at hindre Stenbock i at lande og marchere til Polen; kom Kongen ikke, blev Felttoget resultatløst⁶. 13. Septbr. afrejste

¹ Om deres Forhold se Pers. Tidsskr. 6. R. III, 226—244.

² Kreditiv. dat. Lejren for Stade ²¹/₈ 1712 Geh. Reg.

³ Kongen til Czaren ²¹/₈ Geh. Reg.

⁴ Løvenørn til Kongen ⁹/₀, ¹²/₀, ²¹/₀; til Vibe ⁹/₀, ¹²/₀, ¹⁵/₀, ²⁰/₀. (Løv. Priv. Ark.).

⁵ Felttoget i Bremen er udførligt beskrevet i Bidrag III, 445—486.

⁶ Afskr. i russ. Ges. Rel.

Klepping efter at have modtaget rige Gaver af Czaren og Kong August; foruden ovennævnte Skrivelse medførte han Breve fra Kongen af Polen og Løvenørn, der havde vægret sig ved at overbringe »disse Punkter«. Godt var det, at han ikke kom med; thi Klepping blev angrebet af et svensk Parti, som ganske vist blev slaaet af Eskorten, men først efter at han var bleven dødelig saaret; han udaandede ikke længe efter¹. Løvenørn blev hed om Øerne; de første Efterretninger lød nemlig paa, at Kleppings Eskorte var slagen, han selv dræbt eller fangen, og hans Papirer tagne; senere fik man dog Meddelelse om, at Dokumenterne var i Behold, og det var heldigt, thi Løvenørns Breve var ikke chiffrede, og havde Svenskerne publiceret dem, vilde hans »Expressioner« være blevet ilde optagne af Czaren; der maatte sørges for, at han »udi Tide kunde komme herfra med Ære og begge Øren; thi ellers faar jeg nok en Ulykke«. Han var inderlig ked af sin Dobbeltstilling: »saa god en Moskoviter, som jeg var før, saa ond er jeg nu, sed vana est sine viribus ira²«.

Heldigvis slog Forløsningens Time snart, Ordren til Hjemreisen indløb: 13./24. September udtaler Czaren i en Skrivelse fra Greifswald, at han har bevilget Løvenørns Ansøgning om Afsked; han har været en brav og dygtig Officer, der til sidst har tjent som Oberst og Generaladjutant, og Czaren har altid været tilfreds med hans Opførsel. I Skrivelse til Kongen af 26. Sptbr./7. Oktbr. udtaler Czaren, at Løvenørn har meddelt, at han har faaet Ordre til at tage Afsked og vende tilbage til Eders Majestæt og Kærlighed; hans Person har været Os behagelig, og med hans Tjeneste har Vi været særdeles tilfreds³. 9. Oktbr. rejste

¹ Bidrag IV, 71 f.; Museum 1895 II, 118; Journal der pommerischen Campagne 14/ø, 15/ø 1712 (Dresden).

² Løvenørn til Vibe 20/ø 1712 (Løv. Priv. 'Ark.). Denne Ytring er dog overstreget i Koncepten og har altsaa ikke staaet i Originalen; men den gengiver Løvenørns Tanker.

³ Begge Skr. aftr. hos Brasch 388 f.

Løvenørn til København; Czaren havde skænket ham sit Portræt, rigt besat med Diamanter.

28. Oktbr. 1712 blev Løvenørn udnævnt til Oberst af Kavalleriet og virkelig Generaladjutant¹, og fra den Tid tjente han alene sit Fædreland, til hvis bedste Sønner han kom til at høre.

¹ Kgl. udf. Expedit. ²⁸/₁₀ 1712 N. 2042, 2043, 2044. I Patentet staar der, at han blev Generaladjutant in »des anderswo accomodirten Kleppings Stelle«. Denne blev under ²⁴/₁₀ 1712 udnævnt til Amtmand i Antvorskov; men han var vistnok død, inden han fik Udnævnelsen. Embedet kom han i hvert Fald aldrig til at tiltræde. Bloch: Stiftamtmand og Amtmænd 1660—1848, 33.
